

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертаційну роботу
Максименко Ксенії Сергіївни
«Особистісно-орієнтована психотерапія емоційних розладів при
соматогеніях в практиці сучасної медичної психології»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук
зі спеціальності 19.00.04 – медична психологія

Актуальність дослідження проблематики особистісно-орієнтованої психотерапії у практиці психологічної допомоги пацієнтам, які страждають на соматогенії при хронічних соматичних захворюваннях, у реаліях сучасної України зумовлена насамперед тим, що вона знаходиться на перетині вузлових проблем сучасної медико-психологічної науки та практики.

Складність досліджуваної проблеми полягає в тому, що, згідно з аналізом психотерапевтичних досліджень, на території пострадянського простору в цілому й серед українських психологів і психотерапевтів зокрема існує дуже велика кількість видів психотерапії, а статус психотерапії є недостатньо визначеним, до того ж медична та психологічна моделі психотерапії є часто протилежними та взаємно неузгодженими. Усе більше дослідників ставлять перед собою завдання визначення саме тих моделей психотерапії, які можуть складати найбільш ефективний арсенал боротьби із психологічним стражданням особистості на фоні хронічних і важких соматичних і психосоматичних захворювань в Україні. А отже, тема докторської дисертації К. С. Максименко «Особистісно-орієнтована психотерапія емоційних розладів при соматогеніях в практиці сучасної медичної психології» є безсумнівно актуальною і задає нові горизонти системного психологічного осмислення вищезазначених проблем.

Ознайомлення з текстом дисертації, автореферату, змістом публікацій К. С. Максименко дає підстави констатувати, що виконана робота сприяє вагомому приросту знань як на теоретичному, так і на емпіричному рівнях щодо практики надання особистісно-орієнтованої психотерапевтичної

допомоги хворим на хронічні соматичні захворювання, які мають психоемоційні розлади клінічного та субклінічного реєстрів.

Об'єктивність і надійність результатів дослідження не викликають сумнівів, оскільки гарантовані адекватною та оптимальною дослідницькою методологією, системним аналізом теоретичного матеріалу, представницькою джерельною базою, що нараховує 388 вітчизняних і зарубіжних видань; комплексним застосуванням емпіричних і теоретичних, кількісних і якісних методів, а також можливістю впровадження отриманих результатів у нових умовах, а саме: у професійну діяльність психологів клінік та психологічних служб, у навчальний процес численних навчальних закладів, про що свідчать 15 актів і довідок про впровадження.

Основні здобутки дисертаційного дослідження дістали всебічну апробацію на 20-ти міжнародних, 4-ох всеукраїнських, 4-ох регіональних науково-практичних конференціях, 5-ти науково-методичних семінарах та 2-ох конгресах.

Загальний позитив рецензованої роботи стосується ще одного важливого прикладного аспекту – окреслення кола компетентностей, важливих у фаховій підготовці лікарів-психологів, медичних психологів і психологів-психотерапевтів, що надає принципово нових можливостей у структурі й змісті терапії хронічних та інвалідизуючих соматичних захворювань.

Серед переваг дисертаційної роботи слід відзначити її чітку структурованість і взаємоузгодженість ключових компонентів – об'єкта, предмета, мети, завдань, висновків дослідження, що детерміновані основним текстом дисертації. Це надає їй цілісності й завершеності. Логічно гармонізовану послідовність становлять п'ять розділів дисертації.

Розглянуті в *першому розділі* роботи основні концепції «Я» в межах різних напрямів психологічної думки створили можливості для розуміння того, на яку модель повноцінного здоров'я «Я» орієнтуються психотерапевти того чи іншого напрямку в роботі з пацієнтами. Автором здійснено аналіз

проблем каузатії в розумінні психологічних детермінант психічних порушень, пов'язаних із хворобливими станами організму. Підкреслюється, що актуальність і необхідність відповідної психотерапії зумовлені комплексним, системним підходом до лікування захворювань.

Загалом, продуктивний теоретичний аналіз проблеми дозволив дисертантці встановити, що вирішальне значення при включенні в систему лікування соматичних пацієнтів має правильне співвідношення психологічного обстеження, особистісно-орієнтованої та симптоматичної психотерапії, визначення цілей, задач і вибір конкретних психотерапевтичних технік з урахуванням співвідношення клінічних, психофізіологічних і психологічних механізмів можливих особистісних розладів і їх специфіки на різних етапах лікування основного захворювання.

У *другому розділі* роботи дисертанткою змістовно охарактеризовано методологію і теорію особистісно-орієнтованої психотерапії у вітчизняній медичній психології та психотерапії. Позиція авторки полягає в тому, що, не відрефлексувавши поточний стан справ у професії, неможливо повноцінно розпочати розгляд психотехнічних аспектів розв'язання основних завдань і цілей цієї роботи. Аналізуються генеза та перспективи розвитку української особистісно-орієнтованої психотерапії, а також підходи в особистісно-орієнтованій психотерапії санкт-петербурзької та московської психотерапевтичних шкіл.

Здійснений К. С. Максименко ґрунтовний аналіз наукової літератури переконливо свідчить про те, що, незважаючи на достатню кількість часткових досліджень, які віддають перевагу сфері особистісних особливостей пацієнтів психосоматичного регістру, на сьогодні в українській медичній психології бракує фундаментальних досліджень у царині психотерапії психосоматичних хворих та хворих, які страждають на хронічні соматичні захворювання.

Науковий інтерес викликають наведені авторкою у *третьому розділі* роботи результати емпіричного дослідження особливостей переживання

негативних психічних станів пацієнтами з хронічною соматичною патологією, що забезпечило попереднє орієнтування в особливостях психічного статусу пацієнтів соматичного стаціонару.

Емпіричне дослідження емоційних корелятивів соматичних захворювань з тенденцією до хроніфікації з використанням цілого ряду проєктивних і психометричних методик показало, що можливі психологічні прояви соматичної клініки навіть при широкому діапазоні соматичної нозології мають низку спільних психологічних реакцій. Це тривожно-депресивні стани, реакції уникання, ендоморфні гіпоманіакальні нозогенні реакції, тривога, що переходить у паніку, почуття безпорадності, широкий спектр депресивних станів і, безумовно, розвиток іпохондрії.

Отримані дані свідчать, що особливості емоційності таких пацієнтів виявляються у внутрішній картині хвороби. У результаті дослідження внутрішньої картини хвороби були отримані різні варіанти смислової редукції, характерні для хворих на хронічний холецистит і серцеву недостатність, які виражалися й у різних типах проєктивних малюнків, і у створених історіях.

Теоретико-емпіричний аналіз інваріантних і специфічних механізмів психотерапевтичних інтервенцій найбільш доцільних моделей і психотехнік, покликаних забезпечити патогенетичну особистісно-орієнтовану психотерапію пацієнтів із різного типу непсихотичними розладами на фоні соматичного захворювання, презентований у *четвертому розділі*.

Дисертанткою аргументовано висвітлено завдання психотерапії соматично хворої людини. До них віднесено як суто симптоматичні – редукція соматичної та психопатологічної симптоматики, так і особистісні – зміна системи життєвих ставлень, подолання внутрішньоособистісних конфліктів, побудова конструктивного ставлення до хвороби та її наслідків, створення адаптогенних картин хвороби та здоров'я, інтенсифікація здорового афективного процесу, ліквідування «мертвих» зон психосоматичного функціонування, змінення Я-концепції та преморбідних

патогенних характерологічних рис тощо.

Достатньо обґрунтовано К. С. Максименко робить висновок про те, що сьогодні в нас немає підстав говорити про дійсну зрілість і ефективність патогенетичної психотерапії соматично хворих пацієнтів. Вирішенням проблеми дисертантка вважає дослідницьку роботу у сфері психології та психотерапії різних нозологічних груп пацієнтів.

У *п'ятому розділі*, який є найбільш вагомим як за обсягом, так і за суттю викладених матеріалів, представлено комплексне дослідження можливостей особистісно-орієнтованої психотерапії не лише в симптоматичному, а й у патогенетичному її аспектах при соматогеніях, індукованих різноманітною нозологією гастроентерологічного спектра. Предметом аналізу виступила не специфіка емоційних розладів, а загальні тенденції, які спостерігаються при будь-якому соматичному захворюванні. Дослідження було організоване в такий спосіб, щоб експериментальна ситуація надавала простір для вивчення можливостей особистісно-орієнтованої психотерапії.

Безумовним досягненням роботи є осмислене та реалізоване дисертанткою завдання патогенетичної психотерапії, яке полягає не у вузько утилітарно-симптоматичному аспекті, коли мішенню аналізу є конкретні розлади поведінки та психіки хворого, а в пошуку тих особистісних механізмів, які могли призвести до конкретної патології. У процесі дослідження психотерапія проводилась у груповій та індивідуальній формах.

У розділі аргументовано показано, що потенціал психотерапії психоемоційних розладів пацієнтів із хронічними гастроентерологічними захворюваннями закладений у поєднанні психотерапії з фармакотерапією.

Емпіричним шляхом встановлено, що, незважаючи на доволі багату палітру емоційних і особистісних змін ситуативного характеру, які мали місце у групах, що проходили курс психотерапії в певному підході (когнітивно-поведінковому, екзистенціально-гуманістичному, арт-терапевтичному, а також у межах культуровідповідних методів

консультативної роботи, зокрема, методу етичного персоналізму в індивідуально-психологічному консультуванні), найбільш виражена достовірна динаміка позитивного характеру спостерігалась у пацієнтів, які проходили саме поєднану терапію.

Результатом теоретико-емпіричних напрацювань К. С. Максименко є обґрунтування і розроблення таких етапів особистісно-орієнтованої психотерапії соматичного хворого: мотивування – створення готовності хворого до серйозної внутрішньої роботи; актуалізація віри в одужання; активізація життєвого стилю; емоційна седація; власне коригування; підтримка змін, що відбулися в системі ставлення хворого до світу й до себе.

Висновки дисертаційного дослідження відзначаються логічністю і ґрунтовністю, а їхній зміст повною мірою послідовно й чітко відображає матеріали та здобутки, викладені в дисертації К. С. Максименко.

Теоретичне значення роботи полягає, насамперед, у тому, що на основі багатостороннього дослідження сформульована й обґрунтована принципова позиція, яка проблематизує ідеологічні й міфологічні витoki панпсихологізації, що є похідними ще від класичного психоаналізу і знайшли нові форми виявів у сучасних екзистенційно-феноменологічних напрямках психотерапії.

Повнота викладу результатів дослідження в опублікованих роботах. Дослідницькі результати повно відображено у 50-ти публікаціях, із яких 2 монографії, 6 колективних посібників та підручників, 33 статті в наукових фахових виданнях з психології, включених до переліку, затвердженого МОН України, і в наукових періодичних виданнях інших держав та виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз даних, 9 статей у інших наукових виданнях та матеріали конференцій.

Оцінка оформлення дисертації та змісту автореферату. Дисертація та автореферат оформлені відповідно до вимог МОН України. Зміст автореферату повною мірою відповідає поданому тексту дисертації та

відображає основні теоретичні положення й результати проведеного емпіричного дослідження, які виносяться на захист.

У цілому, представлений у дисертації матеріал, глибина його психологічного аналізу, кінцеві вичерпні висновки не викликають заперечень. Однак, попри високий науково-теоретичний рівень запропонованого дослідження, його наукову новизну та практичну значущість, у контексті наукової дискусії можна висловити деякі *зауваження та побажання*:

1. У дисертаційній роботі шляхом спеціально організованого комплексного експериментального дослідження визначено можливості патогенетичної психотерапії пацієнтів з психоемоційними синдромами і особистісними розладами непсихотичного профілю в ситуації хронічного соматичного захворювання. Бажано було б включити у дослідження катамнестичне спостереження, результати якого могли б поповнити роботу цікавими даними.

2. У п'ятому розділі головна увага приділена аналізу психодіагностичних показників психічних станів хворих, характеристики ж внутрішньої картини хвороби досліджуваних пацієнтів майже не представлені. Хотілося б отримати більш обґрунтоване пояснення, чому на цьому етапі дослідження перевагу було віддано саме таким показникам.

3. Вважаю, що доцільно було б детальніше розкрити у роботі зміст розроблених та обґрунтованих етапів особистісно-орієнтованої психотерапії соматично хворих.

Однак указані зауваження не знижують вагомої теоретичної та практичної значущості наукової роботи К. С. Максименко, котре представляє надзвичайно цікаве, методологічно грамотне дослідження, що охоплює ґрунтовний теоретичний аналіз, комплексне емпіричне дослідження та робить значний поступ у впорядкуванні знань із проблеми особистісно-орієнтованої психотерапії емоційних розладів.

Рівень аналізу досліджуваної проблеми, глибина теоретичних узагальнень, створених дисертанткою, логіка та послідовність викладеного матеріалу свідчать про високий науково-теоретичний рівень автора дисертаційної праці, наскрізне проникнення в досліджувану проблему та отримання нових науково обґрунтованих результатів.

Усе викладене вище дає підстави для висновку про те, що дисертаційна робота «Особистісно-орієнтована психотерапія емоційних розладів при соматогеніях в практиці сучасної медичної психології» виконана на високому науковому рівні, що повністю відповідає існуючим стандартам і формальним вимогам п. п. 10, п. 12 та п. 13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 року № 567, які висуваються до дисертації на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук, а її автор, Максименко Ксенія Сергіївна, заслуговує присудження наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.04 – медична психологія.

Офіційний опонент –
завідувач кафедри педагогіки
та психології освітньої діяльності
Запорізького національного університету,
Заслужений працівник освіти України,
доктор психологічних наук, професор

Н. Ф. Шевченко

Перший проректор

О. Г. Бондар

